

Bir tersine göç hikâyesi

Prof. Dr. Süleyman Yıldırım

Karabük'te doğdu. 1994 yılında Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümünden mezun oldu ve eğitimine ABD'de devam etti. Iowa Eyalet Üniversitesinde genetiği değiştirilmiş mısır üzerine yüksek lisans tezi bitirdi. Kısa süre Abbott Laboratuvarlarında çalıştıktan sonra Patojen bakterilerin genomik ve genetik analizleri üzerine Kuzey Karolina Eyalet Üniversitesinde doktora yaptı. Yale Tıp Fakültesi, Connecticut Tıp Fakültesi, Illinois Eyalet Üniversitesi, J. Craig Venter Enstitüsü ve Amerikan ordusuna bağlı araştırma kurumunda insan ve hayvanların mikrobiyomu üzerine 8 yıl süreyle araştırmalar yaptıktan sonra 2014 yılında İstanbul Medipol Üniversitesine döndü. Hâlen Medipol'de Uluslararası Tıp Fakültesi Tıbbi Mikrobiyoloji Bölümünde insan mikrobiyomu üzerine araştırmalarına devam etmektedir.

Yirmi beş yaşlarında gittiğim Amerika Birleşik Devletleri'nde önde gelen beş üniversitede ve diğer araştırma kurumlarında eğitim/araştırma tecrübesi edininip yaklaşık yirmi yıl sonra ülkeme kesin dönüş yaptım. Döndüğüm ilk yıllarda hemen her meslekte tanıştıkları bana şaşkın ve heyecanlı bir edayla ilk sordukları soru "neden döndün hocam?" oluyordu. Hani elimden büyük bir fırsatı kaçırmışım, "dönmekle ne büyük akılsızlık etmişim, ah ne büyük talihsizlikti yaptığım!"

Beyin göçünün arka planındaki kolektif psikoloji ve eğilimler, beyin göçünün sosyal, ekonomik ve kültürel nedenleri tezlere konu olmuştur (1-4). Ayrıca ülkemizle sınırlı olmayan bir konu olduğundan çeşitli kuram ve modellerle beyin göçünün "itici ve çekici" faktörleri açıklanmaya çalışılmış (5), Birleşmiş Milletler bünyesindeki UNESCO araştırmalarına konu olmuş (6-7) ve Avrupa Birliği komisyonlarının raporlarında yerini bulan (8) çok yönlü araştırılmış çok eski bir sorundur. Bu yüzden bu yazıdaki amacım çok bilinen bir konuyla ilgili kapsamlı literatür taraması yapıp konuyu özetlemek değil. Aksine dokuz yıl önce döndüğüm ülkemizin araştırma ekosisteminde tecrübe ettiklerimi ve gözlemlerimi sübjektif bakış açısıyla okuyucuyla paylaşmak istiyorum. Umulur ki bazı tecrübelerim Biyoloji ve Sağlık alanlarında tersine beyin göçüyle gelenlerin yaşadığı zorlukları ve tekrardan gerisin geriye ülkeden ayrılmalarındaki nedenlere kısmen de olsa ışık tutar. Zülf-ü yare dokunursak şimdiden affola.

Diploma denkliği ve doçentlik sınavı: Ailevi nedenlerle ülkemize geri dönmeye karar verdiğimde önce diploma denkliği ve doçentlik sınavı engelleri ile karşılaştım. Diploma denkliğini alıp doçentlik sınavına başvurmak için en az altı ay beklemek zorunda kaldım zira bir sürü belge istenmesi yanında geciken dosya işlemlerini yerinde takip etmem imkânsızdı. Neyse ki ülkeye benden erken dönmüş hocalarımız yardıma yetişti de işlemleri takip ettirip denkliği alarak doçentliğe başvurumu yapabiliştim. Diploma denkliğini alabilmek o kadar ağır bürokratik engel ki ülkeye geri dönmek isteyen akademisyenlere daha ilk adımda bıkırtıcı etkisine çok şahit oldum. Özellikle ülkemizde çalışan yabancı uyruklu hocalarımızın arşivlerinde bile bulmakta zorluk çekecekleri evrakların istenmesini anlamakta güçlük çekiyorlar. Tamam devletin güvenliği söz konusu ise kısmen anlaşılır ama hiç mi kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı düzenleme yapılamaz?

Doçentlik sınavına gelince çalıştığım bilimsel konular ve yayınlarım bakımından doçentlik bilim alanına Tıp Fakültesi alt alanlarından Bakterioloji'den başvuru yapmam gerekti. Doçentlik sınavı için yurda döndüğümde sinava giren jüri üyelerinden biri bana doğrudan "Tamam bilimsel çalışmaların ve tecrüben iyi ama sen Tıp Fakültesi mezunu değilsin seni sınavda geçiremem" demesi (sınavdaki başarıma rağmen dediğini de yapması!) bana dejavu etkisi yapmıştı. Yıllar sonra ülkemizde kök salmış ideolojik çekişmeleri ya da meslek grupları arası kolektif yararı önleyen çekişmeleri hatırlamıştım.

Demek ki ülkemde onlarca yıl geçse bile değişen bir şey olmamıştı! Birbiriy-le çekişerek toplumsal yarara bu kadar zarar veren başka milletler var mıdır acaba? Hâlbuki Amerika'da önde gelen iki Tıp Fakültesinde araştırmalar yapıp iki tanesinde öğretim üyeliği için mülakatlara çağrıldığımda çalıştığım bilimsel konulardan ve akademik tecrübemden başka sorular sorulmamıştı. Bizdeki sabit fikirli bakış açısının evrilmesi için daha ne kadar bekleyeceğiz bilmiyorum. Ülkemizde böyle kısır çekişmelerin devam etmesi bende daha ülkeme dönmeden endişeye neden olmuştu. Gerçekten de döndükten sonraki yıllarda ülkemizdeki bu tür kısır çekişmeler yüzünden geldikleri ülkeye gerisin geriye dönen akademisyenler biliyorum zira bilimsel proje değerlendirmelerinde bile bu perde arkası çekişmeler proje önerisinin düşük not almasına neden olabiliyor.

Bilimsel ekosistemimizin zorlukları: İşe başladıktan sonra dışarıdan finansal destek arayan proje önerileri geliştirdik. Yazdığımız projelerin yarısından fazlası reddedildi. Desteklenen projelerimizin hedeflerini tutturmakta tahmin ötesi sınamalar tecrübe ettik. Üstelik proje çıktılarında en önemlisi olan makale yayın ücretlerini ödemek başlı başına bir sorun olarak karşımıza çıktı ama neyseki çalıştığımız üniversitenin bu konuda cömert desteği oldu. Biyoloji ve sağlık alanında destek veren kurum sayısı zaten çok çok kısıtlıyken destek aldıktan sonra karşılaşılan sıkıntılar gelişmiş ülkelerden gelmiş araştırmacılar için motivasyonu azaltan en önde gelen faktörlerden biri. Nedir bunlar?

Öncelikle kolektif yararı düşünmeyen, bencil veya ideolojik kısır çekişmelerin proje önerisini değerlendiren panellerde satır aralarında görülmesi. İkincisi Biyoloji alanlarında finansal desteklerin oldukça kısıtlı olduğu ülkemizde oynak döviz kurlarının bütçeyi kemirgen gibi yiyip bitirmesi (düzeltme istendiğinde çoğu zaman kurum hissesine atıf yapılması!). Bu yetmez gibi (kalburüstü seçkin üniversiteler hariç) projelerde yetiştirilecek motivasyonu yüksek öğrenci ve postdoktorların hele İstanbul gibi bir şehirde bulmanın zorlukları.

Bunlar bir yana Biyoloji ile ilgili alanlarda tersine beyin göçü ile dönen araştırmacıları olumsuz etkileyen belki de en sırnaşık engel kanaatimce şudur: Islak laboratuvarlarda kullanılan sarf ve kitlerin ithalatını yapan şirketlerin kanun boşlukları nedeniyle keyfi ve sorumsuz davranışlarıyla siparişleri ancak aylar sonra elimize ulaştırması. Bunun neticesinde geciken deneyler ve tabii geç kalınan makaleler oluyor. Aklın yolu bir olunca bilimsel dünyada rekabetçi olabilmek için proje desteğinden bilimsel çıktılara (makale, patent, ticarileşme vs.) kadar giden yollardaki engellerin kaldırılması kritik önemdedir. Üstelik it-

halat vergisiyle sarfin zaten küçük bütçeli projede gelişmiş ülkelere kıyasla 3-5 kat daha pahalı olması da rekabeti köstekleyen faktörlerden biri. En basitinden raf ömrü belki bir sene bile olan genomik DNA izolasyon kitini bile siparişten en erken 2 ay muhtemelen 3-4 ay sonra ulaşması sipariş planlarında hata yapan araştırmacıları fazlasıyla cezalandırır. İnanıyorum ki her şey bir yana sadece bu müzmin sorunun bile çözülmesi Biyoloji ve Sağlık alanlarındaki araştırmacıları çok rahatlatacaktır.

Bir başka önemli konu Biyoloji araştırmalarında ekonomiye katkı yapacak çıktıların bir iki projeye olmasının beklenmesi. Biyolojik araştırmalar savunma sanayii ve mühendislikteki projelerdeki gibi göreceli olarak hızlı çıktı odaklı olmayıp bazı biyolojik sorunları çözmek bazen uzun yıllar temel bilim çalışmalarını gerektirir. Örneğin; pandemi döneminde enfeksiyon başlamadan aşı çalışmalarının devam ediyor olması pandeminin yol açtığı toplumsal ve ekonomik sorunları yönetmek için kritik önemde olduğu anlaşıldı. Eğer belki yıllar alacak aşı çalışmaları desteklenmezse bir sonraki pandemide yine gelişmiş ülkelere aşı gelmesini bekleriz.

Akademisyenlerin mali durumları düzeltilmeli: Son birkaç yıldır binlerce klinisyen ve akademisyenin gelişmiş ülkelere giden göç kervanına katılmasının en temel sebeplerinin başında elbetteki kimseye sır olmayan gelirlerin enflasyonla azalması gelmektedir. Özellikle İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde yaşayan ve henüz evi olmadığı için kirada oturan akademisyenlerin ve postdoktor gibi araştırmacıların kiralalarının ödenmesi ve maaşların enflasyon oranında her ay düzenlenmesi beyin göçünü yavaşlatacak bir çözüm olabilir.

Ekonomik zorluklar: Ülkemizde ekonomik zorluklar darbe teşebbüsü, pandemi ve seçimlerdeki gevşek politikalar nedeniyle fazlasıyla arttığı ortamda sabit gelirlili akademisyenlerde bundan nasibini alıyor. Ancak en azından son on yılda akademisyen maaşları asgari ücretten halliçe seviyeye düşmesi (9) tersine beyin göçü ile gelen ya da diğer akademisyenlerin tekrardan yurtdışına çıkmalarına neden oluyor. Kendimden örnek vereyim: 2014 yılında Doçent olarak ise başladığım "100 TL" lık maaşım dokuz yıl sonra kıdemli Profesör olmama rağmen enflasyonun aşındırıcı etkisiyle 62 TL'ye düştüğünü görmek, ekonomik bakımdan bırakın refah payını aslı ihtiyaçlarını karşılayamaz hale düşürülmek yurtdışı alternatifleri aramak için başlı başına yeterli bir sebep. Enflasyonun arkasına saklanıp bırakın kıdem ve yönetici promosyonunu aksine maaşların azaltılması herhalde bizim kültürümüze özgün bir inovasyon olsa gerek! Yetmiş hekimleriminde beyin göçü kervanına katılması tesadüf değil elbette. Dünya genelinde Medikal beyin göçü olduğu kadar genelde iyi eğitilmiş insanların gelişmiş ülkelere göç etmesi göç edilen ülkenin ekonomik şartları ile ve beyin kazanımını teşvik eden politikalarıyla çok güçlü korelasyonu bulunmaktadır (10).

Sonuç ve Öneriler

1) Akademisyenlerin mali durumları düzeltilmeli: Son birkaç yıldır binlerce klinisyen ve akademisyenin gelişmiş ülkelere giden göç kervanına katılmasının en temel sebeplerinin başında elbetteki kimseye sır olmayan gelirlerin enflasyon ve kira artışlarına kıyasla çok gerilerde kalması gelmektedir. Araştırma yapan akademisyenlere ek ödemelerin yapılması, akademisyenleri araştırma/ders yükü oranına göre maaşlarının düzeltilmesi araştırma yapmayı özendirilebilir.

2) Araştırma ekosisteminde bilimsel dünya ile rekabetin önündeki engeller kaldırılmalı: Biyolojik çalışmalarda tüm dünya ile rekabet etmeyi kolaylaştıracak eko sistem oluşturulmazsa patent ve ticarileşmeye giden yolda fırsatları yakalamak imkansızdır. Belki de en çabuk sonuç alınacak işlerin başında daha önce de bahsettiğimiz gibi biyolojik deneylerde kullanılan kit ve sarfin vergiden bağımsız ve hızlandırılmış (ve belki aradaki firmaları da kaldı-

rip doğrudan) ithalatına izin verilmesi gelmektedir. Kendi projelerimizde ithalattaki aylarca süren gecikmeleri ve firmalara göre değişen keyfi fiyat farkını defalarca tecrübe ettiğimiz gibi hemen her biyoloji alanında çalışan araştırmacılar bu sorunla başbaşa kalmış durumdadır. Bu engellerin biyolojik çalışmalarda bizim araştırmacılarımızı rekabet edemez hâle getirdiği çok açık. Bir örnek vereyim; önümüzdeki on yılda belki milyonlarca insanın ölümüne neden olacak antibiyotik direncine yönelik çözümler için temel bilim çalışmalarını düşünün. Çok dirençli patojenlere karşı yeni antibiyotiklerin keşfini hızla yapıp patentini alan ülkeler bu ilacı ticarileştirme hakkını elde eder. Bu konuda çalışan bizim araştırmacılarımız ise yeni antibiyotik ilacına götüreceği çalışmalarda sarf ithalatı, proje desteklerinin yetersizliği/ gecikmesi, vs gibi engellerle mücadele ederken rekabette geri kaldığında patent fırsatı kaçar.

3) Diğer kritik engel ıslak laboratuvar ve veri analizleri yapacak araştırmacıları (doktora öğrencisi/postdoktor) bulmanın zorluğu. Postdoktor kavramı bile ülkemizde ben ülkeye döndükten sonra son on yıldır yeni yerleşmeye ve destek görmeye başladı. Bazı kritik projeler için ulusal veya uluslararası başarılı postdoktor istihdamı için geliri yüksek prestijli burslar (fellowship) kaynağı ayrılması isabetli olur. Son birkaç yıldır TÜBİTAK 2232 gibi tersine beyin göçünü destekleyen yıldız araştırmacı programlarında bu tür teşvikler oluşturuldu. Bunların devam etmesi ve bu araştırma gruplarında karşılaştığı engellerin çözümü içinde ayrıca takip ve destek verilmesi düşünülmelidir zira yıllarca yurtdışında yaşayan araştırmacının ulusal ekosisteme adaptasyonu zaman almaktadır.

4) Biyoloji ve sağlık araştırmalarının uzun soluklu temel bilimler üzerine inşa edildiği anlaşılması gerekir. Politika yapıcılarının biyolojik araştırmaların uzun soluklu çalışmalar olduğunu idrak etmesi ve sabırla ve ısrarla desteklemesi beklenir. Bir iki projeye masaya ticarileşmiş kit getirmek çoğu zaman bu alanda imkansızdır. Ancak örneğin milli ilaç ve aşı üretimini düşünen yüksek toplum sağlığı ve ülke bekasının ilgilendiren araştırmaların sabırla desteklenmesinin önemi politikacılara net anlatılması gerekir.

5) Yurt dışındaki akademisyenlere uzaktan çalışma fırsatı verilmeli: Son olarak yurt dışında yaşayan veya gerisin geriye dönen akademisyenlerden bazılarının isterlerse ülkemizde uzaktan yönetebilecekleri araştırma grupları kurması desteklenmesine yönelik politikalar geliştirilmelidir. İsrail buna güzel bir örnektir. Amerika'daki önde gelen yahudi bilim insanlarının İsrail'de yerleşik araştırma kurumları ile güçlü bağları ve aktif doğrudan veya ortak çalışmalar yapmaktadır.

Son 20 yılda millî ve yerli teknolojiler ve ürünlerin geliştirilmesi savunma sanayiinde hepimizi sevindiren atılımlar yapıldı. Ancak benzer başarıları biyoloji/biyoteknoloji alanında yakalayabilmek için daha sabırlı ama bu alana özgü iş ve destek modelleri geliştirip yukarıda bahsedilen bilimsel ekosistemin oluşmasının önündeki engellerin kaldırılması ile mümkün olabilir.

Kaynaklar

1. Uyaroglu, N., 2003. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/38575.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
2. Sagirli, M., 2006. *Doktora Tezi* <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/41253.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
3. Dulger, S., 2015. *Yüksek Lisans Tezi*. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=7mUjnAscH4qC80SaQ2_uOA&no=D91zkE5xsvprjti3UykFw (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
4. Coban, E., 2019. *Yüksek Lisans Tezi*, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=9zugxDu9tDN_vFN6ectcqq&no=pWINGbHa6tORr8NFQELd3Q (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
5. Aytaç, S., & Aydın, G. Çetin. (2019). *Analysis of the Effects of Pull and Push Factors on Brain Drain: An Example of Turkey*. *Journal of Social Economics Research*, 6(2), 74–84. <https://doi.org/10.18488/journal.35.2019.62.74.84>
6. Bhagwati, J., 1976. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000019896> (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
7. Cavallini, vd., 2018. *Addressing brain drain: The local and regional dimension*. *European Committee of the Regions*. <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/addressing-brain-drain/addressing-brain-drain.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
8. Freitas, vd., 2012. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000218151> (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
9. *Asgari ucrete gore Akademisyen maaşları*" <https://tr.euronews.com/2023/07/06/akademisyen-maaslari-aclik-siniri-ve-asgari-ucrete-gore-nasil-degisti> (Erişim Tarihi: 12.08.2023)
10. Adovar vd., 2021. *Medical brain drain: How many, where and why?* *J. Health Economics*. 76:102409